

DİYANET

İlmi Dergi Cilt: 37 • Sayı: 4 • Ekim-Kasım-Aralık 2001

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı

*

Üç Ayda Bir Yayınlanır

ISSN 1300-8498 Diyanet İlmi Dergi, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı 1971-

DİNİN ANLATILMASINDA YENİ YAKLAŞIMLAR

*Doç. Dr. Ali AKPINAR**

Bu yazının hedefi, müslüman olmayanlara dinin nasıl anlatılacağı değildir, örgün din eğitimi yapan kurumlardaki kişiler de değildir. Çünkü bunlar ayrı bir çalışmanın konusudurlar. Asıl amaç, müslüman olduğunu söyleyen ve örgün bir kurumda din öğretimi almamış kimselere dinin nasıl anlatılacağıdır.

Önce dinin, herkes için olduğunu ve herkesle paylaşılması gereken bir değer olduğunu belirtmeliyiz. Çünkü din, insanlığın dünya ve ahiret mutluluğunu hedefler. İki dünyada da mutlu olmak tüm insanlığın hem hakkı, hem de tutkusudur. Nitekim Kur'ân'da pek çok ayet 'Ey insanlar' diye başlar ve Hz. Peygamberin de tüm insanlara gönderildiği vurgulanır. O halde dinle tanışmış olanlar, başkalarını da onunla tanıştırmalıdır. Zaten bu, dinin saliklerine yüklediği bir görevdir. Tüm peygamberler de, bu görevin adamıdır.

Dinin hedefini ve kapsam alanını bu şekilde ortaya koyduktan sonra, şimdi de dinin anlatımında yeni yaklaşımlardan ne anladığımızı ortaya koymaya çalışalım. Bunun için de eski yaklaşımları sorgulamamız gerekecektir. Zira eski, yetersiz kalmaya başladığı an yenilenmek zorundadır. Biz eski yaklaşımlar deyince, dinin anlatılmasında, dinin hedef ve kapsam alanına uygun olmayan yaklaşımları kastediyoruz. Bir yaklaşımın eski olması için, tek neden zamanının eskimiş olması değildir elbet. Çünkü, her zaman, herkes için gerekli olan evrensel değerler, eskimeyen şeylerdir. O halde önemli olan, yaklaşımın dinin temel hedefini gerçekleştirmede ne kadar başarılı olduğudur. Bu noktada asıl görevleri dini insanlara tanıtmak olan Peygamberler ve onların yöntemleri büyük ölçüde bize ışık tutmalıdır. Çünkü davet, tebliğ diye de adlandırabileceğimiz dini tanıtma işi, her şeyden önce peygamber mesleğidir.

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

** Bu tebliğ, Sivas İl Müftülüğüne 05.05.2001 tarihinde tertip edilen konferansta sunulmuştur.

Peygamberler tarihine baktığımızda, tüm peygamberlerin izlediği ortak yöntemler olduğu gibi, her peygamberin kendi zamanının karakteristik özellikleri doğrultusunda izledikleri farklı yöntemlerden de söz edilebilir. Sözelimi, tebliğ görevini hiçbir çıkar ve karşılık beklemeden yapmak, kendisi iyi bir model sunmak, önce yakın çevreden işe başlamak, davet yolunda karşılaşılabilecek sıkıntılara göğüs germek, fedakarlıklara katlanmak, toplumdan kopmamak gibi şeyler, tüm peygamberlerin ortak yönleridir. Ama Hz. Musa'nın, sihirbazlığın yaygın olduğu bir dönemde, Asa ve Yed-i Beyza mucizesi ile mücadele etmesi onun dönemine has bir özelliktir. Ölülerini diriltme, körleri ve diğer çeşitli hastaları iyileştirme Hz. İsa peygambere has bir özelliktir. Bu metodların tarihsel olduğunu söyleyebiliriz.

İşte dini tanııtma görevini üstlenenler, başarılı olmak için davetçilerin evrensel değerlerinden yararlanma yanında, kendi dönemlerinin ve muhatap aldıkları kitlelerin özelliklerini iyi tesbit etmelidirler. İşe nereden başlayacaklarını ve nasıl sürdüreceklerini iyi bilmelidirler. Bizim tesbitlerimize göre, bugün bu göreve talip olanlar öncelikle şu hususlara dikkat etmelidirler:

a. Bireyde bilinç düzeyinin yükseltilmesi:

Biz, din anlatımında karşılaşılan sorunlara başlarken, din anlatımında başarısız olmanın tipik örneklerinden birini vererek bunun nedenleri üzerinde durmak istiyoruz: Doğruluk, çalışkanlık, yalan-gıybet-dedikodu-aldatma-içki-kumar vs. nin zararları gibi, namaz ibadeti de yıllardır camilerde anlatılmaktadır. Fakat geline nokta bu güzellikler, istenen ölçüde toplumumuza kazandınlamamaktadır. 1998 de bölgemizde yapılan bir doktora tezinden aktaracağımız şu çarpıcı örnekler bunu teyit etmektedir:

Büyük bölümü lise ve üniversite öğrencisi olan beşyüze yakın denek üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, namaz kılmanın dini bir gereklilik olduğuna inananların oranı % 90.4'tür. Buna rağmen beş vakit namazı düzenli olarak kılanların oranı % 26.1, cuma ve bayram namazlarını kılanların oranı %27.6, hiç namaz kılmayanların oranı ise % 28.5 dir.¹ Dolayısıyla inanç boyutunda görülen yoğunluk, davranış boyutuna aynı oranda yansımamaktadır.

Yine beşyüze yakın denek üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, deneklerin % 84.5 i içki içmemenin dini bir gereklilik olduğuna inandığı halde, hiç içki içmeyenlerin oranı % 60.5.dir.

Kumar oynanamamanın dini bir gereklilik olduğuna inananların oranı % 88.9, hiç kumar oynamayanların oranı ise % 74.5 dir.

Zina etmemenin dini bir gereklilik olduğuna inanaların oranı % 89.5, hiç zina etmeyenlerin oranı ise % 74.6 dir.

İnanç ve davranış ilişkisi açısından bulgulara bakıldığında, bulguların oran-

1 Bkz. M. Doğan Karacoşkun, *Pisiko-Soyal Açından İman-Amel İlişkisi*, Samsun, 1998, s. 56-57.

tılı olamama sebepleri arasında toplumsal normların (çevre, arkadaş vs) önemli ölçüde etkili olduğu görülmektedir.² Namaz davranışı ile diğer ahlakî davranışlarla ilgili bulgularda görülen bariz farkın nedeni olarak, namaz dışındaki ahlakî davranışların toplumsal yaptırımları yanında, sağlık ve parasal etkilerinin de olduğu söylenebilir. Yani birey, namaz dışındaki davranışlarda daha pragmatist olabilmektedir. Oysa Kur'ân'a göre namaz kılma ile ahlaklı olma arasında çok sıkı bir bağ vardır. "Doğrusu namaz, ahlaksızlık ve kötülüklerden alıkor..³

Bizim kanaatimize göre inanç ve davranışlar arasındaki bu uçurumların temelinde yatan asıl etken, bilinç düzeyinin düşük olmasıdır. Yani insanlar dinin emir ve yasaklarının, dünya ve ahiret kazanımlarını çok iyi bilmemektedirler. Yahut bu konudaki bilgileri, davranışlarını yönlendirecek güç ve nitelikte değildir. Dolayısıyla imanları da aynı oranda zayıf ve yetersizdir. İşte bu yüzden Kur'ân imanın ve ilmin artmasından bahseder. İnananları imanda yenilenmeye çağırır. -Ey İnananlar! İman edin.. Allah'a, Peygamberine, peygamberine indirdiği Kitaba ve daha önce indirdiği Kitaba inanmakta sebat gösterin..⁴

"İnananlar ancak, o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer ayetleri okunduğu zaman bu onların imanlarını artırır. Ve Rablerine güvenirler; namaz kılarlar; kendilerine verdiğimiz rızıktan yerli yerince sarf ederler. İşte gerçekten inanmış olanlar bunlardır..."⁵ Demek ki, imanı artıran en önemli etken Allah'ın ayetleriyle tanışmaktır ve imanın artması kişiyi tevekkül, namaz, infak gibi davranışlara sevk etmektedir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.s.), "Ben sizin en çok Allah'tan sakınanızım, çünkü ben sizin en iyi Allah'ı tanıyanınızım."⁶ buyurmuştur.

"Doğru yolu bulanların ise Allah hidayetlerini artırır, onların karşı gelmekten sakınmalarını (takvâhüm) sağlar..⁷ "Onlar Rablerine inanmış bir kaç gençti. Onların hidayetlerini artırmış ve kalplerini pekiştirmiştik."⁸

"Rabbim ilimce beni artır."⁹ Ayette 'Benim ilmi artır' değil de, ilimce beni artır, denilmesi son derece dikkat çekicidir. Demek ki, kişinin değerini bilgilenme artırmakta ve kişiye değer kazandırmayan bilgi anlamsız ve yararsız olmaktadır.

2 Aynı tez, s, 78-92. Aynı araştırmaya göre, yalan söylememenin dini bir gereklilik olduğuna inananların oranı % 94.6, hiç yalan söylemeyenlerin oranı ise % 30.6 (Gıybet oranları da hemen hemen aynı) bkz. s, 104-113.

3 29 Ankebut 45.

4 4 Nisa 136.

5 8 Enfal 2-4.

6 Buhârî, İman 13; Müslim, Siyam 74; Muvatta', Siyam 13; Ahmed, III, 317.

7 47 Muhammed 17.

8 18 Kehf 13.

9 20 Tahâ 114.

Konuyla ilgili, Kur'ân'dan bir başka örnek de Hz. Yusuf'un burhanı görme makamına ermesidir. *"And olsun ki kadın Yusuf'a karşı istekli idi; Rabbin'den burhanını görmeseydi Yusuf da onu isteyecekti. İşte ondan kötülüğü ve fenalığı böylece engelledik. Doğrusu o bizim çok samimi kullarımızdandır."*¹⁰ ayetinde Hz. Yusuf'un saraydaki kadın tarafından kendisine yapılan zina çağrısına olumsuz cevap vermesini sağlayan Rabbinin burhanı olmuştur. Tefsircilerin açıklamalarına göre, onu günaha düşmekten alıkoyan şey, zinanın haramlığını ve zina yapana terettüp edecek cezayı bilmesi, iç dünyasında günaha karşı duran ahlakî bir duygunun oluşmasıdır.¹¹ Nitekim konu ile ilgili başka ayetlerde şöyle buyurulmuştur: *"Rabbine karşı durmaktan korkan kimseye iki cennet vardır."*¹² *"Ama kim Rabbinin azametinden korkup da kendini kötülükten alıkoymuşsa, varacağı yer şüphesiz cennettir."*¹³ Hz. Adem'in oğlunu da, kendisini öldürmeye kalkan kardeşine elini kaldırmaktan alıkoyan şey Allah korkusundan başka bir şey değildi. O şöyle diyordu: *"Beni öldürmek üzere elini bana uzatırsan, ben seni öldürmek için sana elimi uzatmam, çünkü ben, alemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım"*¹⁴

Çeşitli rivayetlerde biz bu bilinç ve içsel gücün yalnızca peygamberlere ait olmadığını da görüyoruz. Hz. Peygamber (s.a.s), hiçbir korumanın olmadığı kıyamet gününde, Allah'ın özel koruması altında bulundurulacak yedi grup insanın içerisinde, kendisine zina çağrısında bulunan makam-mansıp ve güzellik sahibi bir kadına, *'Ben Allah'tan korkarım'* diyebilen kişiyi de zikretmiştir.¹⁵ İşte en kritik anlarda bile kendisini gösteren bu, 'Rabbin burhanı' demek olan 'Ben Allah'tan korkarım' duygusunu oluşturmak ve geliştirmek zorundayız.

İşte din anlatımında bilgiye dayalı, bilinçlendirmeye yönelik bir metod izlenmelidir. Bu noktada din adına istenen tüm davranışların, sebepleri ve kazanımları (hikmet ve hedefleri) akıl ve bilim ölçüleri çerçevesinde izah edilmelidir. Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır; onlarla en güzel şekilde tartış; doğrusu Rabbin, kendi yolundan sapanları daha iyi bilir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilir.¹⁶ Nitekim geçmişin aksine günümüzde insanlar, karma bir toplum yapısına sahipler. Eskiden belli bir inanç ve kültür seviyesindeki insanlar bir arada yaşarlar ve her alanda olduğu gibi dini yaşama konusunda da birbirlerine yardım ederler ve birbirlerini kontrol ederlerdi. İslâm devleti sınırları içerisinde yaşayan müslüman olmayanlar bile, ayrı mahallelerde yaşarlar-

10 12 Yusuf 21.

11 Bazı tefsirciler söz konusu bürhanın, evin tavanında zinaya yaklaşma yazısını, yahut babası Hz. Yakub'u, yahut Cebail'i görmesidir, yahut da fuhşa düşmesine engel olan peygamberliktir, diyenler de olmuşsa da bunlar uzak yorumlardır. Bkz. Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, XVIII, 119-120.

12 55 Rahman 46.

13 79 Naziat 40-41.

14 5 Maide 28.

15 Buhârî, Ezan 36, Zekat 16, Rikâk 24; Müslim, Zekat 91; Tirmizî, Zühd 53.

16 16 Nahl 125.

dı. Günümüzde ise böyle bir ayırım özellikle şehir hayatında mümkün olamamaktadır. Bu yüzden, günümüz şartlarında insanların iç-kontrol ihtiyacı artmıştır. Bunun sağlanabilmesi ise bilince dayalı sağlam ve sağlıklı bir imana bağlıdır.

b. Dinin ne olup olmadığının ortaya konması:

Her şeyden önce din nedir sorusuna cevap aranmalıdır. Bu, kavramsal olarak bir din tanımı ortaya koymak için değil, dini anlatırken bize ışık tutmak için olmalıdır. Yoksa dinin pek çok tanımları yapılmıştır. Biz burada, din anlatımında bizi yönlendirecek tanımlara dikkat çekmek istiyoruz.

Nitekim Peygamberimiz, bu noktada bizlere çok net tanımlar sunmuştur. Din nedir sorusuna cevap verirken, bugün çokça tartışılan;

"Dini işe / hayata karıştırmalı mıyız, karıştırmamalı mıyız?"

"Din dünya işlerini dizayn etmek için mi, yoksa ahireti düzenlemek için mi gelmiştir?"

"Din işi-dünya işi ayrımı ne kadar doğrudur?" sorularını da cevaplamış olacağız.

Din tanımında ve din anlayışında farklılıkların olduğu bir dünyada yaşıyoruz. Herkesin kendi anladığı, ya da işine geldiği şekilde tanımladığı bir din var.

Allah'ın son kitabı Kur'âna göre dinin sahibi Allah'tır. İnsanların hayatlarına çeki düzen vermek için dini Allah göndermiştir. İlahî kitaplar ve gönderilen peygamberler Allah'ın dininin doğru bir biçimde anlaşılması ve Allah'ın istediği bir biçimde yaşanması için çırpınmışlardır. Pek çok Kur'ân ayeti dinin bütünüyle Allah'a has kılınmasını emreder. Dini parçacı bir mantıkla ele alan, dini yanlış algılayanları uyaran ayetler yer alır Kur'ân'da. Şu ayetleri birlikte okuyalım:

*"Allah katında din, şüphesiz İslâm'dır."*¹⁷

*"Alah'ın dininden başka bir din mi' arzu ediyorlar? Oysa göklerde ve yerde kim varsa, ister istemez O'na teslim olmuştur, O'na döneceklerdir."*¹⁸

*"Kim İslâm'dan başka bir dine yönelirse, o asla ondan kabul edilmeyecektir. O ahirette de kaybedenlerdendir."*¹⁹

*"Yüzünü, doğruya yönelmiş olarak dine çevir, sakın puta tapanlardan olma; sana fayda da zarar da veremeyecek, Allah'tan başkasına yalvarma; öyle yaparsan şüphesiz, zalimlerden olursun."*²⁰

"Biz sana Kitabı gerçeikle indirdik. Öyle ise dini Allah için halis kılarak

17 3 Âl-i İmran 19.

18 3 Âl-i İmran 83.

19 3 Âl-i İmran 85.

20 10 Yunus 105-106.

O'na kulluk et. Dikkat edin, halis din Allah'ındır.. ^{"21}

"Ey inananlar! İnkarcılar istemese de, dini yalnız Allah'a has kılarak O'na yalvarın. ^{"22}

"Dini Allah'a halis kılarak O'na kulluk etmekle emrolundum. ^{"23}

"Fitne kalmayıp, din bütünüyle yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savışın.. ^{"24}

Tüm bu ayetler dini katıksız olarak Allah'a has kılmamızı istemektedir. Allah'ın dinini, Allah'ın istediği şekilde anlayıp yaşamamızı âmirdir bu âyetler. Allah, kendisine ortak koşulmasını asla affetmeyeceğini bildirmiştir. Allah'ın dinini insanların kendi canlarının istediği şekle sokmaları da Allah'a şirktir. O, din koyma ve dinin sınırlarını belirleme konusunda başka hiç kimsenin kendine ortak olmasını istememiştir. Bu gerçeğe rağmen tarih boyunca insanlar Allah'a ortak koşarak din koyma yetkisini O'ndan tamamıyla yahut kısmen almaya yeltenmişlerdir. Bunu yaparken de genellikle Allah'ın dinini kullanmışlar, hatta bu tahrifat ve şirki Allah adına yapmışlardır. Nitekim Kur'ân, kelimeleri *"Sözleri yerlerinden değiştiren"* ^{"25} tahrifçilerden bahseder ve onları şiddetle kınar. Ayetlerde işaret edilen ve Yahudi mesleği olan bu tahrif, ya Kitaptaki bir kelimenin yerini değiştirmekle, ya yanlış yorumlarla sözü asli manasından dışarı çıkarmak, ya da sözü eğip bükerek asli manasının dışında kullanmakla, kısaca tercümede, yorumda ve sözün nakledilmesinde olmuştur. ^{"26}

Öte yanda pek çok âyette Allah'a iftira eden, bir takım şeyleri O'na söyleten, O'na yakıştıran zalimlerden bahsedilmiştir. Bu ayetlerden bir kaçışöyledir:

"Allah'a karşı yalan uydurandan veya kendisine bir şey vahyedilmemişken 'Bana vahyolundu, Allah'ın indirdiği gibi ben de indireceğim' diyenden daha zalim kim olabilir?" ^{"27}

"Diliniz yalana alışmış olduğu için, 'Şu haram, bu helaldir' demeyin, zira Allah'a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allah'a karşı yalan uyduranlar ise, sadete şüphesiz erişemezler. ^{"28}

Bugün Allah'ın dinini, kendi indî yorumlarıyla çarpıtmaya ve murad-ı İlahinin dışına çıkarmaya çalışanlar ve bunu da Allah adına, O'nun dini için yap-

21 39 Zümer 2-3.

22 40 Çafir 14, 65.

23 39 Zümer 11, 14; 98 Beyyine 5.

24 2 Bakara 193; 8 Enfal 39.

25 4 Nisa 46; 5 Maide 13, 41.

26 Bkz. Razî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 338; İhnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, II, 99; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, II, 1362.

27 6 En'am 93.

28 16 Nahl 116.

tığını söyleyenler Allah'a iftira ettiklerinin farkında mıdır? acaba?

Bu yanlış din tanımlarının arka planında bilgisizlik ve art niyet yatmaktadır. Çoğu insan dini bilmiyor. Dini, sahibinin açıklamalarından anlama yerine, dini yaşadıklarını söyleyenlerin hayatlarından, yahut kulaktan dolma gelenekten kaynaklanan yüzeysel, hurafe karışımı bilgi kırıntılarından dini algılamaya ve ona göre değerlendirmeler yapmaya kalkıyor. İkinci bir grup ise dini genel olarak bildikleri halde sırf ona karşı çıkmak, yahut onu tahrif edip insanları ondan soğutmak için yanlış din tanımları yapabilmektedirler. Ama sonuçta her iki grubun birleştiği bir şey var ki, o da bu çevrelerin dinden korkmalarıdır. Sözelimi bugün bu çevrelere mensup çoğu insan, herhangi bir konuda din gündeme getirildiğinde "bu işe dini karıştırma, dini alet etme, din ayrı bu iş ayrı, dini istismar etme" gibi sözlerle buna tepki göstermektedir. Peki bu tepkilerin haklılık ve doğruluk payı var mıdır, sorusuna cevap aramaya çalışalım.

Biz burada dinin kavramsal felsefî tanımlarını yapacak değiliz. Bunun yerine dinin, hayatın içinden pratik tanımlarına yer vereceğiz. Tıpkı Peygamberimizin (s.a.s) yaptığı gibi. Nitekim O (s.a.s) hadislerinde "*Din samimiyettir.*"²⁹, "*Din kolaylıktır*"³⁰ "*İslâm güzel ahlaktır*"³¹, buyurmuşlardır. Buradan hareketle şunları söyleyebiliriz:

İlk emri 'Oku' olduğuna göre Din bilgilenmektir. Dini bu işe karıştırma diyenler, acaba cehalet mi istiyorlar. Bilgi çağında, bilgilenmeyi ilk prensip edinen bir din olmadan nasıl yaşanabilecek?

Din doğruluktur. Dinden rahatsız olanlar, hile, aldatma, sahtekarlık, skandal ve yolsuzluklarla dopdolu bir toplum mu istiyorlar? Ya da sahtekarlar, yalancılar, dolandırıcılar dinin bir gereği ve sonucu olarak mı ortaya çıkmışlardır?

Din temizliktir. Dine karşı olanlar, maddî ve manevî yönlerden kokuşmuş bir dünya mı istiyorlar? Çevreyi kirletip katledenler, kimyasal ve nükleer artıklarla evreni kirletenlere bu yaptıklarını din mi emretmektedir?

Din iyiliktir. Dinin karşıtları kötülük odakları mıdır yoksa? Din dışı kalarlar, bugüne kadar hangi iyilik odağını oluşturabildiler? Yoksa kötülük odaklarını, din mi besleyip destekliyor?

Din güzelliştir. Dini hayata karıştırmamakla, çirkin bir hayat mı arzuluyor? Dinin hangi emri, estetik ve güzelliğe zıt, hangi prensibi insanın yaratılış ve çıkarına aykırıdır?

Din çalışkanlıktır. Din dışı kalınarak avare ve tembellerin köşelerde pineklediği bir toplum mu isteniyor? İnsanları, '*hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için ça-*

29 Buhârî, İman 43; Müslim, İman 95; Ebu Davud, Edeb 59.

30 Nesâî, İman 28; Buhârî, İman 29; Ahmed, V, 69.

31 Gümüşhanevî, *Râmu*, I, 189 (Deylemî).

lış, kıyamet koparken bile elindeki fideyi dikmekten geri kalma' diyen din mi miskinleştiriyor yoksa?

Din güvendir. Din olmadan, nasıl güvenli bir dünya kurulabilecek öyleyse? Din evrensel güven ve emniyet kaynağı Allah katından geldiğine göre, din midir, terör ve kargaşayı emreden?

Din barıştır. Din barış ve esenlikse, din olmadan terör ve savaşı bir dünya nasıl kurulabilecek? Yoksa, insanları toplu imha silahlarıyla katletmeyi emreden din midir? *'Bir insanı öldüren tüm insanlığı öldürmüş gibidir'* diyen din değil midir?

Din görevleri yapmaktır. Din olmadan, görev bilincinde yararlı insanlar nasıl oluşturulabilecek? Herkesin başına bir polis dikilemeyeceğine göre, bunca insan nasıl gözetim ve kontrol altında tutulmadan görevini aksatmadan yerine getirebilecektir?

Din hakları gözetmektir. Dinin bir adı da hak, dinin sahibi Allah'ın bir adı da Hak, Kur'ân hak ile inmiş, peygamber hak ile gelmiş. Kısaca din, hakkın / gerçeğin egemenliği için vardır. O halde din dışı kalınarak, nasıl haktan hukuktan bahsedilebilecek?

Din evrenseldir. Din, insan içindir ve herkes içindir. O herkesi, tüm çağları ve bölgeleri kuşatır. O, belli bir etnik grubun, belli bir yörenin ve belli bir zamanın dini değildir. Kur'ân pek çok ayetinde *"Ey insanlar!"* diye tüm insanlara seslenir. Kur'ânda iki yüz kırk bir kere *'insanlar'* (nâs) kavramı yer alır. Bugün etnik ve bölgesel çatışmalarla dolu bir dünyada yaşıyoruz. Hiçbir düşünce tüm insanlığı kucaklayamamaktadır. Hal böyle iken tüm insanlığı kucaklayacak evrensel barışı, din olmadan kim, nasıl oluşturacak?

Tanımları ve soruları çoğaltabiliriz. Bugün dinin tanımları olarak verdiğimiz bu temel esaslara hasret çeken bir dünyada yaşıyoruz. Bu gelinen noktaya doğru bir din anlayışı ile gelinmemiş; aksine dine karşı bir tavır takınılarak, din dışı kalınarak, yahut din yanlış ve eksik anlaşılacak gelinmiştir. Tüm bu gelinen noktanın sorumlusu din değildir. Bütün bunları gözönünde bulundurarak, din anlayışımızı, dine tavır koyuşumuzu bir kez daha gözden geçirmeliyiz.

c. Dinin Temel Dinamikleri Doğrultusunda Yapılacak Bir Sorgulama:

Dini anlatanların, hedefledikleri noktanın neresinde olup olmadıklarını ve gelinen noktanın nedenlerini tesbit etmek için sürekli kendilerini, metodlarını ve gidişatı sorgulamaları gerekmektedir.

Şöyle ki, bugün dini kabul etme, tanıma ve doğru anlama noktalarında farklı seviyelerdeki pek çok insanla birlikte yaşayan müslüman din anlatıcıları, yaşadıkları toplumların değişik kesimleriyle uyum ve onlara ulaşma sorunu ile karşı karşıyadırlar. Oysa Mekke ve Medine'de müşrikler, yahudiler ve hristi-

yanlarla barış içinde birlikte yaşamanın en güzel modellerini sunan Hz. Peygamber, bilgiye dayanan azimli ve kararlı mücadelesi sonucu onlara kendini takdir ettirmiş, sevdirmiş ve onların müslüman olmasını sağlamıştı.

Başkalarının suçlarını görmezden gelme adına değil; ama kendi eksiklerimizi önce görüp düzeltme adına kendimizi sorgulamalıyız. Bunun için de İslamı hep diri ve canlı tutan temel dinamiklerinden en önemli gördüklerimizi madde-ler halinde sıralayıp bu temeller karşısında durumumuzu ve konumumuzu, bu dinamikler hakkındaki yanlış kanaatleri irdelemeye çalışacağız.

c. I-Doğru ve sağlam bir inanç: Müminlerin temel özelliklerini sayan ayetlerden birkaçında şöyle buyrulur:

*"İnananlar ancak, o kimselerdir ki Allah anıldığı zaman kalpleri titrer O'nun âyetleri okunduğu zaman bu onların imanlarını artırır. Ve onlar sadece Rablerine güvenirler; namazı adamakıllı kılarlar; kendilerine verdiğimiz rızıktan yerli yerince sarf ederler. İşte gerçekten inanmış olanlar bunlardır. Onlara Rablerinin katında mertebeler, mağfiret ve cömertçe verilmiş rızıklar vardır."*³²

*"Gerçekten Rablerini büyük tanıyıp O'na olan saygıdan dolayı kötülüklerden sakınanlar.."*³³

*"Ve Rablerine dönecekleri için yapmakta oldukları işleri kalpleri çarparak yaparlar; işte onlar, iyiliklere koşuşurlar ve iyilik için yarışır." "*³⁴

*"Allah anılınca onların yürekleri hoplar.."*³⁵

*"Allah, söziin en güzelini ahenkli, katmerli bir kitap olarak indirdi ki Rablerine derin saygı gösterenlerin ondan derileri ürperir, sonra da derileri ve kalpleri Allah'ın zikrine yatışıp yumuşar.."*³⁶

Ayetlerde Allah'ı anmak / hatırlamak kalpleri ürperten; âyetleri okuyup dinlemek ise imanları kuvvetleştirip pekiştiren ameller olarak anlatıldı. Elbette bu sonuçların gerçekleşmesi Allah'ı layıkıyla tanımak ve ayetlerin anlaşılmasıyla mümkündür. Yani doğru bilgiye dayalı bir zikir ve tilavet. Bunlar bilinçsiz olursa, hedeflenen bu sonuçlar gerçekleşmez şüphesiz. Nitekim Hz. Aişe, zina ettikleri, hırsızlık yaptıkları ve içki içtikleri halde müminlerin nasıl Allah'dan korkanlar olabileceklerini Peygamberimize sorunca şu cevabı almıştır: *"Hayır, hayır onlar bu halleriyle Allah'dan korkmuş olmazlar. Ama onlar namaz kılar, oruç tutar ve hayır hasenatta bulunurlar. İşte ancak bu şekilde Allah'dan korkmuş olurlar."*³⁷

32 8 Enfal 2,4.

33 23 Mü'minün 57.

34 23 Mü'minün 60-61.

35 22 Hac 35.

36 39 Zümer 23.

37 Zemahşeri, *Keşşaf*, II, 35.

Bir hadisde de şöyle buyurularak güçlü mümin olmaya yönlendirilmiştir:

*"Güçlü mümin zayıf müminden daha hayırlı ve Allah'a daha sevimlidir. Ama her seviyedeki herbir müminde de iyi bir taraf vardır.."*³⁸

Hadis genel bir ifade ile, iman, ilim, amel, mal, beden ve benzeri tüm alanlarda güçlü müminin daha hayırlı ve daha sevimli olduğunu bildirmektedir. Buna göre her mümin bu alanların tümünde, olmazsa güç yetirebildiği alanlarda güçlü mümin olmaya ve bu gücünü Allah yolunda kullanmaya gayret etmelidir.

c. 2-Kendine ve tüm insanlığın yararına olan salih bir amel: Salih amel, müslümanın eylemini diğer insanların eylemlerinden ayırt eden ameldir. Salih amel hem kul haklarının hem de Allah'ın haklarının gözetildiği davranışlardır. Dolayısıyla salih amel hem kişinin kendi yararınadır, hem başkalarının yararına. Yine onun yararı hem dünyadadır hem de ahirettedir. Allah'ın ölçüleri doğrultusunda olmak kaydıyla müminin her davranışı salih ameldir. Bu anlamda sadece İslâm, saliklerinin davranışlarını ibadet olarak değerlendirerek salih amel kabul etmiştir. Salih amel, müminin imanının kuru bir iman olmadığının isbatıdır. Müminin imanı pratik hayatta görünmek ister. Bu yüzden Kur'ânda imandan hemen sonra salih amel anılmıştır:

*"İman edenler ve salih amel işleyenler.."*³⁹

*"O mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür. Kalıcı salih ameller ise, Rabbinin katında sevap bakımından da hayırlıdır, amel bakımından da."*⁴⁰

*"Allah hidayete erenlerin hidayetini artırır. Kalıcı salih ameller Rabbinin katında sevap bakımından da hayırlıdır, akıbet bakımından da."*⁴¹

c. 3-Herkes ve herşeyin hayrına olan ahlak ilkeleri: Barış dini İslâm, tüm insanların dünya ve ahiret hayırlarını dileyen bir dindir. Barış adamı demek olan müslümanın varlığı da tüm insanların hayrına ve yararınadır. Müslümanın varlığından hiç kimse zarar görmez. Zira o, arzuladığı cenneti dünyaya taşımaya kendini adamıştır. Tüm özellik ve güzellikleriyle Allah'ın dünyada bir model olsun diye anlattığı cenneti dünyada kurmak müslümanın tutkusudur. Gerçek mümin hep iyiye, güzele, faydalıya taliptir.

İyi ve güzellikleri insanlığa kazandıranlar selim akıl sahipleri tevhit erleridir. İlk insan ve ilk peygamberle iyi ve güzellikler evrensel boyutuyla insanlara sunulmuştur. Bu anlamda yeryüzünde çirkinlik ve kötülükten önce iyilik ve güzellikler vardı. Çünkü aynı zamanda bir peygamber olan ilk insan Hz. Adem, cennette görüp yaşadığı güzellikleri yeryüzüne taşıyan adamdır. Şeytan ve çir-

38 Müslim, Kader 34.

39 2 Bakara 25, 82, 277; 3 Âl-i İmran 57; 4 Nisa 57, 122, 124, 173.

40 18 Kehf 46.

41 19 Meryem 76.

kinlikler daha sonradır. İnsanlığa düşen ise kötülüklerin kaynağı ve odağı baba düşmanı şeytanın adımlarını bırakıp peygamber babalarının yoluna dönmektir. Şimdi şu ayeti okuyalım:

*"Siz insanlar için seçilip çıkarılmış en hayırlı bir toplumsunuz. İyiliği emreder, kötülükten alıkersunuz. Çünkü siz Allah'a inanıyorsunuz.."*⁴² Ayet, müminlerin varlığının, sadece müslümanların değil tüm insanların yararına olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Bahçe (cennet), barış yurdu (daru's-selam) gibi isimlerle anılan cennet, doğruluk yurdu güvenli bir makamdır. Pınarları, nehirleri, yeşillikleri, meyveleri, lüks oturma grupları ile cennet bir neşe ve eğlence yurdudur. Yalanın, boş ve anlamsız sözlerin, rahatsız edici gürültü ve patırtıların, kötülerin ve kötülüklerin olmadığı bir huzur ortamıdır cennet.⁴³ İslâmın dünyada istediği de benzer bir hayattan başka nedir? Böyle bir hayat bir ütopya olmaktan çıkmış ve müslümanların eliyle zamanın çeşitli dilimlerinde, bu dünya da kurulmuştur. Nitekim, müslümanların egemenliği altında yaşayan Hayber yahudileri, müslümanlardan gördükleri adalet ve iyi muamelelere karşılık şöyle demekten kendilerini alamamışlardır: *"O kadar adalet var ki, sanki cennet yeryüzünde kuruldu!"*⁴⁴

c. 4-Tattığı hakikat zevkini başkalarına tattırma mücadelesi demek olan cihad:

İslâm'da cihad, din koyma yetkisinin tamamen Allah'a ait olduğunu sağlamak, insanlığı insanların kölesi olmaktan kurtarmak, onları zulüm ve haksızlıklardan korumak için yapılır. İslâma göre cihad, din ve vicdan özgürlüğünün önündeki engelleri bertaraf etme adına yapılır. Cihad ancak Allah için ve O'nun yolunda olur. Bir mücadelenin cihad olması için, O'nun uğruna tüm imkanların seferber edilmesi şarttır. Cihad, dille olur, malla ve canla olur. Kişinin kendi kötü tutkularıyla boğuşması da cihaddır, başka kötülerle mücadele etmesi de cihaddır. En büyük cihad Kur'ân'la yapılan cihaddır. Tüm bunları yerine getirmek hakkıyla cihad, yahud cihad ibadetine hakkını vermek demektir.

*"O halde kafirlere boyun eğme ve Kur'ân'la onlara karşı olanca savaşıyla büyük bir cihad yap."*⁴⁵

*"Sizler gerek hafif, gerek ağırlıklı olarak (genciniz yaşılmız, zengininiz fakiriniz) elbirlik savaşa çıkınız. Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla cihad edin. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır."*⁴⁶

42 3 Âl-i İmran 110.

43 Geniş bilgi için bkz. İbn Kayyım el-Cevziyye, *Cennetteki Hayat*, Uysal Kitabevi, Konya, ty.

44 Muhammed Hamidullah, *Hiz. Peygamberin Savaşları*, s. 225, İstanbul, 1981.

45 25 Furkan 52.

46 9 Tevbe 41.

*"Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. Sizi O seçti. Dinde üzerinize hiçbir güçlük de yüklenmedi.."*⁴⁷

*"Baskı ve işkenceden eser kalmayınca ve din de tamamıyla Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.."*⁴⁸

İslâm'da cihadın sadece bir aşaması olan sıcak savaş da yine aynı şartlar altında ve aynı hedef için yapılır. O, ne toprak, mal, şan kazanmak için yapılır; ne de insanları zorla müslüman yapmak için. O öncelikle, kendisine saldıranlara karşılık vermek ve doğruların önüne engeller koyan kötülük odaklarını etkisiz hale getirmek için savaşı kutsal sayar. Bu yönüyle İslâm savaşçısı, barışı yaymak, başkalarına hayat hakkı tanımak ve onları hakikatlerle tanıştırmak için kendi hayatını tehlikeye atmaktan çekinmez. Onun için, bu uğurda ölmek, ölümsüzlüğe ermek olup onun için en büyük mertebedir. Kısaca söylemek gerekirse, büyük islâm şehidi Hz. Hamza, kendisini şehid eden Vahşi ve Hind'in müslüman olmaları ve İslâm'la hayat bulmaları için canını vermiştir.

c. 5-Caydırıcı ve suçu yok edici olan cezalar: Kimi çevrelerin acımasız ve çok ağır diyerek dillerine doladıkları İslâm'ın öngördüğü cezalar, tüm kullarına karşı engin merhameti ile muamele eden Rahman tarafından konulmuştur. Onlar, yeryüzünde adaletin teminatı olup suçları yok etmek içindir. İnsanları acımasızca öldürüp onları sakat bırakmak için konulmamıştır. Cezalar bu yönüyle caydırıcı bir özelliğe sahiptirler. Zaten zina, hırsızlık, terör, içki, uyuşturucu gibi suçların, hem bunları işleyenlere, hem de topluma maddi ve manevi zararları olduğu üzerinde tüm akıl sahiplerinin birleşmişlerdir. Bu cezaların uygulanması herkes için hayat sebebidir. Nitekim bu yasaların uygulandığı dönemler, suçların en az işlendiği; suçluların yok denecek kadar azaldığı dönemlerdir:

*"Ey akıl sahipleri! Sizin için kısıta hayat vardır. Belki sakınırsınız."*⁴⁹ Bu âyetten de anlaşılacağı üzere, İslâm'daki cezalar, Allah'ın emirlerini tutup yasaklarından kaçınan takva sahibi insan tiplerini yetiştirme hedefine yöneliktir. Yine onlar taraflar için hayat kaynağıdır. Bunu ise elbette akıl sahipleri anlar.

c. 6-Ahiret inancı doğrultusunda oluşan kesintisiz bir sorumluluk bilinci: Kur'ân-ı Kerim'de onlarca âyette Allah inancı ile ahiret inancı birlikte zikredilmiştir. Bu âyetlerde iman, Allah ve ahiret inancında özetlenmiştir. Bununla ahiret bilinci doğrultusunda bir İslâm insanı hedeflenmiştir. İslâm insanı, söylediği her sözden ve işlediği her amelden ahirette hesaba çekileceğinin bilinci içerisindedir sürekli.

".. Kim Allah'a ve ahiret gününe inanır ve salih amel işlerse elbette onların Rab'leri katında mükafatları vardır. Onlara bir korku da yoktur, mahzun ola-

47 22 Hac 78.

48 2 Bakara 193; 8 Enfal 39.

49 2 Bakara 179.

cak da değildir onlar."⁵⁰

*"..İşte içinizden Allah'a ve ahiret gününe iman edenlere bununla öğüt veriliyor.."*⁵¹

c. 7-En iyiye, en güzele, en doğruya, en yararlıya doğru bitmeyen, sürekli artan doyumsuz bir arzu: Bir iyilik meleği olan müslüman her yerde ve herkese karşı iyilik ve hayra doymaz. Onun hayırhahlığı kesintisizdir. O, hayra doymaz ve hayra kanmaz. Hayırdan usanmaz ve hayır işlemekten yorulmaz. O, hayırlı bir işde yorulur; bir başka hayırlı işde dinlenir. Yaptıkları hayırlarla ve geldikleri noktalarla yetinme hastalığı yoktur onlarda. Onlar, sürekli okudukları günlük dualarında *"Bizi dosdoğru yola eriştir"*⁵² diye dua ederler. Bununla dosdoğru yolda oldukları halde, o yolda hiç ayrılmadan ilerleyip mesafe katedebilmeyi, hidayetlerinin artırılmasını isterler. Zaten onları tanımlarken Rab-bimiz şöyle buyurur:

*"Hidayete eren müminlere gelince, Allah onların hidayetlerini artırmış ve onlara takvalarını vermiştir."*⁵³

*".. Doğrusu onlar Rab'lerine iman eden genç yiğitlerdi. Biz de onların hidayetlerini artırmıştık."*⁵⁴

Pek çok hadislerinde mümini, gayesi ahiret olan kişi olarak tanımlayan Pey-gamberimiz (s.a.s) de mümini şöyle niteler:

*"Mümin, cennete varana dek hayra doymaz."*⁵⁵

Bizim öne çıkardığımız bu maddelere şunları da ekleyebiliriz:

d. Yetki Sorunu:

Dinin yaygın olarak anlatmada görevli öncelikli kişiler kimlerdir. Resmî görevi olsun olmasın, dini bilen kişilerdir elbet. Bugün tıp alanı ile, din alanında herkes konuşur, herkes bu iki alanla ilgili bir şeyler söylemek ister. Bunun, herkesin bu iki alana ilgi duyması gibi olumlu nedenleri varsa da, sonuç itibarıyla bu durum pek çok olumsuzluklara yol açabilmekte, yarım doktor candan, yarım hoca dinden edebilmektedir. Hele bir de konuşan kişi, hiç doktor, yahut hiç hoca değilse durumun vehametini siz düşünün.

e. Zaman ve Ortam Seçimi:

Din anlatımında en uygun zaman ve ortamlar seçilmeli ve uygun ortam ve fırsatlar iyi değerlendirilmelidir. Bu noktada haftalık olarak müslümanların büyük bir çoğunluğunun katıldığı cuma merasimleri büyük önem arzettek-

50 2 Bakara 62; 5 Maide 69.

51 2 Bakara 232; 65 Talak 2.

52 1 Fatiha 6.

53 47 Muhammed 17. Ayrıca bkz. 19 Meryem 76.

54 18 Kehf 13.

55 Tirmizi, İlim 19.

dir. Çünkü cuma merasimlerinin en güzel özelliklerinden biri de vaaz ve hutbelerin olmasıdır. Bu konuşmalarda, en anlamlı, en özlü, hayatın içinden ve yaşanan hayata yön verici cümleler olmalıdır. Bu nedenle vaiz ve hatipler iyi hazırlanmalıdır. Pratik olarak yalnızca erkeklere yapılan bu konuşmaların hanımlara da ulaştırılması sağlanmalıdır. Bu, hanımların camiye gelmelerine imkan sağlama yanında, radyo ve tv gibi iletişim organlarıyla konuşmaları yayınlamak ve dinleyicilere öğrendikelerini evlerine taşıma bilinci verilerek de sağlanabilir. Dini anlatı yeri öncelikle camilerdir, ama kesinlikle camilerle yetinilmemelidir. Bu konuda yetkin kimseler kendilerini gizlemeden, evlerde, kahvehanelerde, çay sohbetlerinde, çeşitli salonlarda, iş yerlerinde kısaca her yerde ve her an görevli olduklarının bilincinde olmalı ve bulundukları her yerde gündemi oluşturmaya çalışmalıdırlar. Bu da bilgi ve beceri ile mümkündür elbet. Yapılan bir araştırmada "*Hangi vaazları beğeniyorsunuz?*" sorusuna cevap verenlerin % 76 sı, ayet ve hadislerle yapılan vaazlara, % 11 i, teknik bilgilerle yapılan vaazlara, % 3 ü, heyecanlı vaazlara diye cevap vermiştir.⁵⁶

f. Dini doğru ve yaşanabilir bir biçimde anlatmak:

Doğru anlatım için köklere, temel kaynaklara, Kitap ve Sünnete inmek gerekir. Ama Kitap ve Sünnetin mesajını doğru anlayıp, günümüze taşımak şarttır. Din, yaşanabilir bir hayattır, ütopya değildir, ucube hiç değildir. Bu nedenle anlatımımız, nefrete, kargaşa ve kaosa yol açmamalıdır. Çünkü, İslâm sevgi, barış ve esenlik dinidir. Peygamberler müjdeci ve uyarıcı olarak, karanlık dünyaları aydınlatıcı olarak gelmişlerdir. Peygamberimiz (s.a.s), "*Müjdeleyin, nefret ettirmeyin. Kolaylaştırın, zorlaştırmayın*" buyurmuştur.⁵⁷ Ürkütmeden, kaçırmadan, kişileri dinden etmeden anlatabilmek. Bugün bazı anlatımlar, muhatapları çıkmaza sürüklemekte, onları tıkanmanın eşiğine getirmektedir. Sonuçta dine kazandırılmak istenen insanların, dinden kaçırıldıklarına tanık olunmaktadır. Anlatımda emir ve yasaklardaki hikmetler, nedenler, dünya ve ahiret kazanımları üzerinde ağırlıklı olarak durulmalı ve bilimsel gerçeklerden yararlanılmalıdır. Zira günümüz insanı, dünden daha fazla sorgulayıcı bir mantık yapısına sahiptir. Camide, evlerde, taziyede, doğumda, düğünde vb. değişik vesilelerle okunan Kur'ân aşırıların mealleri verilmelidir.

Dinleyicilerin soru sormalarına imkan tanınmalı ve onların soruları cevaplanmalıdır. Bu, para toplama kutusu gibi, her camide bir dilek ve soru kutusu bulundurularak yapılabilir. Haftalık olarak yetkili kişiler o kutulara bakarak, sorulan sorulara vaaz ve hutbelerinde cevap verebilirler.

g. Anlatılan şey sahiplenilmeli: Başkalarına anlattığımızı kendimizde yaşamalıyız. "*Siz Kitabı okuduğunuz halde insanlığa iyiliğe emredip kendinizi unutuyor musunuz?*..."⁵⁸

56 Buhârî, *İlim* II, Müslim, *Cihad*, 5.

57 Bkz. Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, s. 149.

58 2 Bakara, 44.

h. Karşılık beklemeden yapılmalı: Din gibi yüce bir değeri basit emellere alet etmekten şiddetle kaçınılmalı. Kur'ân Allah'ın âyetlerini az bir paha ile satmayın,⁵⁹ derken Hz. Peygamber de "Kur'ân'la karın doyurmaya kalkmayın"⁶⁰ buyurur.

1. Çok yönlü ve herkese yönelik, sürekli bir anlatım gerçekleştirilmeli: İnanc, seviyesi, yaşı, işi, konumu ne olursa olsun hiç kimseyi dışlamadan herkese yönelik olmalı. Muhatapların tepki ve tavırları, yılgınlığı, onları dışlamaya sevk etmemelidir. "Ey inkarcılar! Aşırı giden kimselersiniz diye sizi Kur'ân'la uarmaktan vaz mı geçelim?"⁶¹ Davetçi güleryüzlü ve sempatikliğini her zaman muhafaza etmeli, özel sorunlarını kesinlikle dini anlatma işine, söz ve duygularıyla yansıtmamalıdır. Başarılı olmak için hem kendisine, hem de muhataplarına duayı dilinden hiç eksik etmemelidir.

j. Kişileri değil, icraatları konuşmalı: Kur'ân isimler üzerinde fazla durmaz. Kur'ân'ın indiği dönem inanan insanların sadece Hz. Zeyd'in ismi, inanmayanlardan da Ebu Leheb'in künyesi geçer.

k. Din, bütüncül yaklaşım ile sloganlaştırmadan anlatılmalı: Bu konuda Kur'ân şöyle der: "Ey İnananlar! Hep birden barışa / İslâma girin.." ⁶² Ayet, hepiniz toptan İslâma girin, diye anlaşıldığı gibi, bütünüyle İslâma girin diye de anlaşılmıştır. Başka ayetlerde de, Kur'ân'ı işlerine geldiği gibi bölenlere de kendi kitaplarının bir kısmına inanıp bir kısmını kabul etmeyen yahudi ve hristiyanlara da nitekim Kitap indirmiştik..⁶³ "İnsanlar içinde Allah'a, bir tarafından kulluk eden vardır.." ⁶⁴ denilerek buçukçu yaklaşımlar kınanmıştır.

l. Tartışmalı konuları öne çıkarıp kafa karıştırma yerine, evrensel ve net ilkeler öne çıkarılmalı: Kur'ân'ın tedricilik / aşamalık metodundan yararlanılmıştır. Öyleki Kur'ân hedeflediği dinî düşüncenin oluşmasında, ibadetler ve muamelat denilen sosyal hayatla ilgili uygulamaları belli disiplinler hâline getirirken hep bu metodu izlemiştir. Örneğin İslâm'ın ilk yıllarından itibaren iki rekat ve iki vakit olarak gündeme getirilen namaz, Miraç olayı ile beş vakit olarak emredilmiştir. İlk olarak Aşure orucu ile başlayan oruç, Medine döneminde Ramazan orucu olarak farz kılınmıştır. Vahyin ilk günlerinden itibaren gündeme getirilen infak ve yardımlaşma, Medine döneminde zekat olarak kurumlaştırılmıştır. İçki, kumar ve faizin yasaklanmasıyla ilgili olarak da benzeri bir metodun izlendiğini söyleyebiliriz.⁶⁵

59 Bkz. 2 Bakara 41, 79, 174; 3 Âl-i İmran 187, 199; 5 Maide 44.

60 Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, I, 52.

61 43 Zuhurf 5.

62 2 Bakara 208.

63 15 Hicr 90-92.

64 22 Hacc 11.

65 Bkz. Arslan Durmuş, *Metodolojik Yönden Kur'ân'ın Tedriciliği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 1999.

Burada bir fikir verebilmek için, İslâmın ilk dönemlerinde inen şu ayetlere bir bakalım: *Yaratan Rabbinin adıyla oku.* (96 Alak 1)

Nun. Kalem ve yazdıklarına andolsun.. Elbette sen, büyük bir ahlak üzere-sin.. O Kur'ân alemler için bir zikirdir / öğüttür. (68 Kalem 1, 4, 52.) Sonraki ayetlerde Ahiret mükafat ve cezaları/ cennet ve cehennem konuları anlatılmaktadıdır.

Ey örtünen! Gecenin birazı hariç olmak üzere kalk.. Yavaş yavaş Kur'ân oku.. Hem Rabbinin ismini an. Kendini herşeyden çekerek Rabbine yönel.. Müşriklerin dediklerine katlan.. (13 Müzzemmil 1, 2, 4, 8, 10.) Sonraki ayetlerde Ahiret mükafat ve cezaları/ cennet ve cehennem/konuları anlatılmaktadır.

Ey örtünüp bürünen! Kalk ve uyar. Rabbinin yücelt. Elbiseni temiz tut. Her türlü pislikten sakın. Yaptığın iyiliği çok görme. Rabbin için sabret.. (74 Müd-dessir 1-7.) Sonraki ayetlerde Ahiret mükafat ve cezaları/cennet ve cehennem konuları anlatılmaktadır.

Hamd alemlerin Rabbi, Rahman, Rahim ve din gününün sahibi olan Allah'adır. (1 Fatiha 1-3.)

İlk inen bu beş surede özetle, bilgiyi kuşanmak, sağlam bir Allah ve ahiret inancı, etik değerler ele alınmaktadır. Mekke'de inen ayetler genellikle bu temaları işlerler. Sınırları belirlenmiş olarak ibadetler ve sosyal hayatı düzenleyen emirler, yasaklar, cezalar hep Medine dönemindeki ayetlerde ele alınmıştır. Tabiki tüm bu konular Kur'ân'ın kendine özgü üslûbıyla, inanç-davranış, dünya-ahiret, madde-mana, birey-toplum bütünlüğü içerisinde işlenmiştir. Kur'ânın bu metodu her zaman yolumuzu aydınlatmalıdır.

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz: Dini anlatma gibi önemli bir göreve talip olanlar, sorumluluklarının bilincinde, önce kendi durum ve seviyelerini gözden geçirmeli, sonra da muhataplarının durumlarını iyi tesbit etmeli, dini insanlara ulaştırma görevinin en öncelikli şahısları olan Peygamberlerin davet metodlarından da yararlanarak, çağın gerekleri ve yaşanan şartlar doğrultusunda yeni yaklaşım ve metodlar geliştirmeli, Allah'ın tüm kullarını kucaklasın diye gönderdiği evrensel dini, temel kaynaklara bağlı olarak, doğru ve net bir biçimde anlatabilmek için, hiç bir fedakarlıktan kaçınmadan ne gerekiyorsa onu yapmalıdırlar. Unutmayalım ki, biz insanları dinden soğutmak, dinin aşkın değerlerinden kaçırmak için değil; onları dine kazandırmak, dinin güzelliklerinden herkesi yararlandırmakla görevliyiz.

Selam olsun gerçek davetçi ve elçilere. Hamdolsun alemlerin Rabbi Allah'a.